

Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2013 №3 (20).

Висновки. Отже, при підготовці майбутніх учителів до організації туристсько-краєзнавчої роботи у процесі вивчення ними іноземних мов важливе значення мають дидактична гра, ситуативний метод діалогічного мовлення, оскільки спілкування, як і конкретна практика, відбувається у конкретних ситуаціях, які абсолютно не повторюються. Впровадження ситуацій у навчальний процес передбачає багаторазове варіювання соціальних ролей під час спілкування. Істотну роль прикладної спрямованості іноземних мов у підготовці майбутніх організаторів туристсько-краєзнавчої роботи відіграє мовлення на взаємодія на основі застосування акмеологічного підходу у формуванні комунікативної компетенції, пошуку нових способів навчання.

Список використаних джерел

1. Выготский Л. С. Детская психология / Л. С. Выготский // Соб. соч.: В 6 т. Т.4. – М. : Педагогика, 1984. – 433 с.
2. Пассов Е. И. Основы методики обучения иностранным языкам / Е. И. Пассов. – М. : Русский язык, 1977. – 206 с.
3. Пуховська Л. П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі : спільність і розбіжності : [монографія] / Л.П. Пуховська. – К. : Вища школа, 1997.- 47 с.
4. Asher I. Learning Another Language through Actions. The Complete Teacher's Guidebook (2nd ed) Los Gatos, CA: Sky Oaks Productions, 1982. – 219 p.
5. Basic American Language Instructor Course. Detence Language Institute, 1992. – 115 p.
6. Krashen S.D. Principles and Practice in second Language Acquisition, 1987. – p. 31-32.
7. Stevick E. Teaching Languages: A Way and Ways / E. Stevick. – Rowley. Ma.: Newbury House, 1980. – 168 p.

Отримано 27.08.2013 р

УДК. 377.14.06

Москаленко А.М.°

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ УПРАВЛІНЦІВ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У СИСТЕМІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

У статті виявлено та обґрунтовано особливості формування професійної етики управлінців навчальних закладів у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Ключові слова: етика, професійна етика, формування професійної етики, система підвищення кваліфікації педагогічних працівників, територіально-ціннісні відносини.

В статье определены и обоснованы особенности формирования профессиональной этики управленцев учебными заведениями в системе повышения квалификации педагогических работников.

Ключевые слова: этика, профессиональная этика, формирование профессиональной этики, система повышения квалификации педагогических работников, территориально-ценностные отношения.

The paper identified and peculiarities of reasonable professional ethics management education in- system training of teachers.

Keywords: *ethics, professional ethics, professional ethics formation, system training teachers, geographically-value relationship.*

Актуальність. Професійна діяльність управлінця навчальним закладом – це стиль життя, підпорядкований інтересам педагогічної справи, що потребує повної самовіддачі й самообмежень. Головне призначення управлінця навчальним закладом – вироблення й обґрунтування різноманітних методів, способів, шляхів вирішення управлінських проблем, які виникають або можуть виникнути під час виконання професійних обов'язків.

Формування особистості управлінця навчального закладу – процес складний і тривалий. Він набуває особливої актуальності і потребує створення чіткої системи неперервної освіти управлінських кадрів для системи освіти. При цьому особливого значення набуває система підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Системоутворюючим чинником тут виступають цілі підготовки професійно-етичних управлінців для сучасних навчальних закладів, які б не тільки мали високий рівень освіти, спеціальні знання, вміння, навички, але й для яких моральні якості, моральна відповідальність набували б вирішального значення. Адже фахова спроможність управлінців навчальних закладів багато в чому залежить саме від їх моральних якостей і моральність є показником рівня професійності..

Трудова діяльність людей цієї професії, більш ніж інших не піддається попередній регламентації, не вміщається в рамках службових інструкцій, технологічних шаблонів. Особливості праці цієї професійної групи є взаємодія з людьми (підлеглими, учнями, батьками учнів, вищим керівництвом) істотно ускладнюють моральні стосунки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що проблеми підвищення кваліфікації педагогічних кадрів у науково-педагогічній літературі останнім часом вивчаються все інтенсивніше. Науковців цікавлять теоретичні основи розвитку системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів (В. Бондар, В. Киркалова, Н. Клокар, М. Красовицький, С. Крисюк, В. Маслов, В. Олійник, Н. Протасова, В. Пуцов), питання організації навчального процесу (Н. Верзилін, І. Лернер, В. Паламарчук, М. Скаткін, Т. Шаповалова), питання взаємозв'язку атестації та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів (В. Воронцова, А. Колесникова, Є. Нікітін). Проте зазначені питання переважно вивчалися щодо вчителів загальноосвітніх навчальних закладів. Предметно проблеми формування професійних компетентностей, розвитку особистісних якостей керівних кадрів навчальних закладів у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників в сучасних умовах досліджені недостатньо. І, оскільки особливості навчання дорослих людей мають визначальний вплив на добір змісту і форм навчання, організації та управління навчальним процесом у закладах підвищення кваліфікації педагогічних працівників, їх врахування й використання надзвичайно важливі для сучасної практики і підвищення ефективності функціонування зазначеної системи в майбутньому.

Метою статті є виявлення особливостей формування професійної етики управлінців навчальних закладів у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Виклад основного матеріалу. Система підвищення кваліфікації як “ступінь професійної підготовки працівника” [1, 158], що сприяє розширенню у фахівця знань, розвитку вмінь і навичок, необхідних для виконання ним певного виду навчально-виховної роботи забезпечується за рахунок комплексу проблем і відповідних теоретичних вибудов, які неминуче диференціюються на відносно самостійні підсистеми (курсове підвищення кваліфікації, районна методична служба, внутрішкільна методична робота, самостійна робота). Разом із тим зазначимо, що вона має свою специфіку – конкретну мету, завдання, зміст.

Звернемо увагу на формування професійної етики управлінців навчальних закладів у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників, оскільки саме ця ланка післядипломної освіти дає можливість управлінцям навчальних закладів звирятати свою професійну майстерність як у курсовий, так і в міжкурсний періоди.

Аналіз джерел дав можливість визначити основні теоретичні положення щодо формування професійної етики управлінців навчальних закладів, а саме:

- специфічними ознаками професійної етики управлінців навчальних закладів є усвідомлення ними рівня особистісного розвитку суб'єктів процесу взаємодії; розуміння основних завдань, поставлених перед навчальним закладом, і психологічна готовність управлінця навчальним закладом брати участь в їх практичній реалізації і нести відповідальність за прийняття управлінських рішень; творча активність у вирішенні практичних завдань управління навчальним закладом; уміння здійснювати взаємодію у процесі управління, дотримуючись професійно-етичних норм;
- “професійна етика управлінця” є інтегративною якістю, що характеризує оптимальне поєднання когнітивної (наявність професійно-етичних знань), емотивної (специфіка почуттів і засобів їх вираження в різноманітних ситуаціях об'єктивної реальності) та діяльної (створення нових цінностей) складових, розвиток яких здійснюється у процесі професійної діяльності управлінців навчальних закладів;
- формування професійної етики управлінця навчальним закладом зумовлюються та реалізуються через взаємодію учасників процесу управління.

Формування професійної етики управлінців навчальних закладів у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників є умовою оволодіння ними ціннісно-етичною культурою, що становить інтегральну якість особистості та відображає рівень оволодіння етичними критеріально-ціннісними відносинами і їх розвитком у професійній сфері.

Формування професійної етики управлінців навчальних закладів у системі підвищення кваліфікації ґрунтується на принципах: системності (відображає необхідність упровадження у практику діяльності шкільних і районних методичних служб системи підготовки, що охоплює предмети психолого-педагогічного циклу з визначенням її мети, завдань, засобів, умов ефективності функціонування та діагностики результативності, що забезпечує суттєве підвищення рівнів сформованості професійної етики); діагностики (передбачає проведення підготовки з урахуванням зрушень у рівнях сформованості професійної етики); оптимальності (відображає відбір методів, форм, побудову кожного етапу підготовки залежно від диференціації груп управлінців навчальних закладів за

рівнем сформованості професійної етики та з урахуванням індивідуального підходу до кожного з них); варіантності (виражає необхідність подолання одноманітності змісту, форм, методів формування професійної етики. Тому управлінцям навчальних закладів пропонуються різні варіанти вправ, мікровикладання, моделювання управлінських ситуацій).

Наукове обґрунтування формування професійної етики управлінців навчальних закладів у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників включає: визначення структури, змісту, розроблення психолого-педагогічних і методичних засад формування професійної етики управлінців навчальних закладів; обґрунтування ефективності функціонування розроблених теоретико-методичних основ формування професійної етики в результаті оволодіння етичними критеріально-ціннісними відносинами та їх розвитком у професійній сфері.

В основу формування професійної етики управлінців навчальних закладів покладено структуру професійної етики, що включає три взаємопов'язаних компоненти: інформативний, афективний, регулятивний і відображає результати їх реалізації.

Структура професійної етики також визначає функції (інформаційну, діагностичну, мотиваційну, регулятивну); напрями (соціальний-психологічний, методичний); спрямованість її в системі підвищення кваліфікації (комунікативна, інтерактивна); форми (групова, індивідуальна), методи (інформаційні та пошукові) та прийоми (вказівки, пояснення, підказування).

Зміст професійної етики управлінців навчальних закладів можна представити у вигляді необхідних морально-етичних якостей особистості, які сприяють успіху в управлінській діяльності.

Підготовка до організації процесу формування професійної етики управлінців навчальних закладів в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників вимагає врахування факторів, які найбільше впливають на формування професійної етики. Серед основних факторів ми визначили такі: професійне мислення, професійне мовлення, професійна спостережливість, професійна увага.

Розглянемо сутність кожного з названих факторів. Професійне мислення є важливим фактором, який впливає на формування професійної етики управлінців навчальних закладів в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників. На нашу думку, в дослідженні проблеми професійного мислення найбільш продуктивним є акмеологічний підхід (А. Баталов, Д. Завалішина, Є. Климов, Ю. Корнілов, А. Маркова, Г. Нагорна). У відповідності до зазначеного підходу професійне мислення розглядається як структурний компонент професіоналізму. Професійне мислення пояснюється як система, що розвивається у структурно-цілісне утворення і включає пізнавальний, операційний та особистісний компоненти. Як системоутворювальний розглядається операційний компонент (прийоми мислення – мисленнєві дії і операції), на основі якого відбувається перетворення в межах пізнавального компонента і формуються конкретні професійно значимі особливості мислення.

Ступінь сформованості загальних мисленнєвих дій та операцій визначає рівень розвитку професійного мислення в будь-якій сфері діяльності. Під

професійним мисленням управлінців навчальних закладів ми розуміємо систему узагальнених розумових дій особистості, опосередкованих факторами, що впливають на їх формування, спрямованих на основі самокритики (самокорекції, самоствердження) на дослідження цілісного процесу управління. Сутність професійного мислення складають уявлення, судження, умовивід. Показниками професійного мислення управлінців навчальних закладів є: уміння визначати мету дослідження; уміння знаходити або творчо створювати тактику відносин у процесі управління; уміння виробляти ціннісно-методологічну стратегію відносин у процесі управління; уміння оцінювати, самооцінювати доречність, надійність, силу вироблених стратегії і тактики відносин у процесі управління.

Не менш важливим фактором, який впливає на формування професійної етики управлінців навчальних закладів у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників є професійне мовлення, оскільки саме воно свідчить про її духовний, інтелектуальний розвиток, внутрішню культуру. Специфіка професійного мовлення полягає в обслуговуванні сфери виробничих відносин, потреб спілкування між представниками однієї професії. Добре знання мови фаху „підвищує ефективність праці, допомагає краще орієнтуватись у складній професійній ситуації” [3, 74]. Дослідниками встановлено, що представник ділового світу протягом дня вимовляє близько 30 тисяч слів [4, 60]. професійне мовлення ми тлумачимо як процес обміну думками в певній галузі знань, в якому б вигляді воно не здійснювалося [2]. До компонентів професійного мовлення управлінців навчальних закладів відносимо: ціннісно-особистісні установки управлінця; комунікативну компетентність; орієнтацію на процес безпосередньої комунікації.

Фактором, який впливає на формування професійної етики управлінців навчальних закладів в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників називаємо і професійну спостережливість, яка характеризується сукупністю особистісних якостей і здібностей управлінців навчальних закладів уміння помічати характерні, але мало помітні особливості предметів і явищ, важливі для здійснення професійної діяльності. Вона пов'язана з розвитком професійних інтересів особистості. Професійна спостережливість, яка стала властивістю особистості управлінця навчальним закладом, перебудовує структуру і зміст психічних процесів людини. Спостережливий управлінець навчальним закладом більше бачить і глибше розуміє дійсність. Професійна спостережливість управлінця навчальним закладом тісно пов'язана з його психологічною підготовленістю, складовою якої є володіння прийомами спостереження, з певним рівнем розумових здібностей, вольовими якостями, пам'яттю, сумлінністю та відповідальністю, рівнем професійних знань про об'єкт спостереження.

Особливого значення у формуванні професійної етики управлінців навчальних закладів в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників набуває професійна увага. Під професійною увагою ми розуміємо спрямованість психічної діяльності управлінців навчальних закладів та її зосередженість у певний момент на об'єкти або явища, які мають для управлінця певне значення при одночасному абстрагуванні від інших, в результаті чого вони відображаються повніше, чіткіше, глибше, ніж інші.

Організація процесу формування професійної етики управлінців навчальних закладів в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників вимагає визначення умов, які можуть впливати на ефективність формування професійної етики у зазначеного категорії фахівців. Внаслідок аналізу теоретико-методичної літератури й передового педагогічного досвіду нами виокремлено такі педагогічні умови: орієнтація працівників закладів системи підвищення кваліфікації різних рівнів на формування в управлінців навчальних закладів професійної етики; наявність у змісті підвищення кваліфікації теоретичних положень, аргументів, які сприяють усвідомленню управлінцями навчальних закладів значущості професійної етики для здійснення управлінської діяльності; забезпечення професійної спрямованості ситуаційного навчання шляхом моделювання предметного й соціального змісту діяльності управлінців навчальних закладів; створення та запровадження індивідуальної для кожного управлінця програми формування професійної етики в системі підвищення кваліфікації; підвищення ціннісно-етичної культури через зростання рівня загальної культури особистості управлінців навчальних закладів; забезпечення свободи вибору управлінцями навчальних закладів змісту та шляхів формування професійної етики в міжкурсовий період.

З урахуванням специфіки діяльності управлінців навчальних закладів нами було виділено три групи умінь: уміння застосовувати загальні знання з професійної етики на практиці (аналізувати, приймати рішення, розв'язувати конфлікти); уміння використовувати спеціальні знання (дотримання норм професійної етики в прийнятті управлінських рішень); уміння розробляти здійснювати експертизу з етичних питань управлінської діяльності.

Формування професійної етики управлінців навчальних закладів у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників відбувається у три етапи: перший етап – мотиваційно-орієнтаційний, другий – операційно-діяльнісний, третій – підсумково-практичний.

Мотиваційно-орієнтаційний етап передбачає усвідомлення управлінцями навчальних закладів сутності основних теоретичних концепцій професійної етики; засвоєння її норм, стандартів, методів морально-етичного аналізу ділових ситуацій. Зазначене зумовлює потребу управлінців навчальних закладів у самостійному здобутті як теоретичних, так і практичних знань.

Операційно-діяльнісний етап передбачає набуття управлінцями навчальних закладів умінь і навичок за основними складовими професійної етики шляхом обговорення ситуаційних завдань, коли в організаційній єдності використовуються фронтальні та індивідуальні форми пізнавальної діяльності.

Підсумково-практичний етап має на меті розвиток в управлінців навчальних закладів рефлексивної діяльності, умінь самоаналізу, самооцінки своєї роботи, узагальнення та систематизації матеріалу; застосування знань, умінь і навичок із професійної етики у практичній діяльності.

Для забезпечення процесу формування професійної етики в управлінців навчальних закладів у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників передусім необхідно спрямувати діяльність названої категорії працівників системи підвищення кваліфікації саме на формування професійної етики. Усе це вимагає певної науково-теоретичної та практичної підготовки працівників системи

підвищення кваліфікації до здійснення зазначеного виду діяльності; оволодіння ними методиками діагностики рівня сформованості професійної етики на основі критеріально-ціннісного підходу.

Досвід свідчить, що навіть окремі методичні заходи, які безпосередньо спрямовані на формування професійної етики дають хоча незначні, але позитивні результати.

Необхідною складовою цілеспрямованої роботи є створення та запровадження індивідуальної для кожного управлінця навчального закладу програми формування професійної етики у процесі отримання післядипломної освіти. Першозначущим тут є врахування особистісних якостей управлінців навчальних закладів, їх чуттєвого досвіду, опорних знань і вмінь. Специфіка формування професійної етики управлінця навчальних закладів з позицій теоретичних моделей його індивідуалізації полягає в тому, що акцент переноситься із зовнішньої організації діяльності на формування його особистісно-професійної "Я-концепції". Реалізація такого підходу до формування професійної етики вимагає вдосконалення навчально-методичної роботи інститутів підвищення кваліфікації педагогічних працівників загалом, зокрема роботи професорсько-викладацького складу. Основними напрямками зазначеного процесу є:

- забезпечення діагностування сформованості професійної етики кожного управлінця навчальним закладом. Отримання інформації може здійснюватися за допомогою психологічних і соціологічних методик, експертних оцінок, спостереження, співбесід та ін.;
- спонукання до самоаналізу, осмислення й оцінювання управлінцем навчального закладу рівня сформованості професійної етики (дає можливість у подальшому через прогнозування та передбачення не допускати виникнення конфлікту, створити сприятливий мікроклімат в навчальному закладі);
- орієнтація управлінця навчальним закладом на самоосвіту і самовиховання в окресленому напрямі;
- особистісно орієнтований підхід до управлінців навчальних закладів як на курсах, так і в міжкурсовий період.

Якісне зростання рівня сформованості професійної етики в управлінців навчальних закладів у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників забезпечується шляхом відповідного підбору змісту і форм організації навчального процесу та методичної роботи, що органічно взаємопов'язані із зануренням у діяльнісну сферу.

Забезпечення свободи вибору управлінцями навчальних закладів змісту та шляхів формування професійної етики в міжкурсовий період уможливлюється через створення широкої мережі об'єктів вибору (проблемні курси, тематичні програми, семінари, тренінги та ін.). Педагоги та методисти, які працюють у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників, мають бути готовими адаптувати програму ключових концепцій формування професійної етики в управлінців навчальних закладів у системі підвищення кваліфікації відповідно до широкого аспекту інтересів і потреб, які виникатимуть у процесі навчання зазначеної категорії фахівців. Аксіомою є те, що ефективність формування професійної етики в управлінців навчальних закладів у системі підвищення

кваліфікації педагогічних працівників знаходиться у прямій залежності від пануючого стилю управління в закладі, згармонізованості відносин усіх учасників навчально-виховного процесу у педагогічному колективі, спрямованості управлінців навчальних закладів на самовдосконалення, орієнтації на творчість, шанобливе ставлення до кожного вчителя як особистості, його досвіду (культурологічної та педагогічної атмосфери школи).

Розв'язання завдань формування професійної етики в управлінців навчальних закладів у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників потребує вдосконалення організаційної структури методичної роботи закладів освіти. Суттєвим в організації методичної роботи з проблеми є послідовність окреслених дій, а саме: ознайомлення управлінців навчальних закладів з моделлю формування професійної етики в управлінців навчальних закладів у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників та з критеріями діагностування; проведення діагностики та самодіагностики рівня сформованості професійної етики в управлінців навчальних закладів; застосування методики формування професійної етики в управлінців навчальних закладів у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників; вивчення результативності запровадженого змісту та технологій; коригування процесу формування професійної етики в управлінців навчальних закладів у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Висновки. Отже, особливостями формування професійної етики управлінців навчальних закладів у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників є: наскрізний розгляд професійної етики управлінців як складової їх професійної компетентності і орієнтир на загальні тенденції розвитку освітньої галузі, підвищення вимог суспільства до її керівників; врахування реальних рівнів сформованості професійної етики в управлінців навчальних закладів при підготовці індивідуальних програм їх підвищення; варіативність програм індивідуального зростання щодо підвищення рівня професійної етики в управлінців навчальних закладів, що забезпечило б гармонійність власних інтересів особистісного і професійного росту.

Перспективи подальшого вивчення проблеми дослідження. Матеріали публікації не вичерпують усіх аспектів проблеми, що розглядається, але закладає основу для проведення подальшої роботи в окресленому напрямі, зокрема диференційованого вивчення динаміки та закономірностей зростання рівнів сформованості професійної етики в управлінців навчальних закладів в залежності від віку управлінців навчальних закладів, стажу роботи в освітній галузі, гендерної належності.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Пахненко І. І. Методика навчання студентів-словесників професійно-орієнтованого мовлення: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спеціальність 13.00.02 Теорія і методика навчання / Пахненко Ірина Іванівна; АПН. України, Ін-т педагогіки, К., 1995. – 22 с.
3. Сагач Г. М. Становлення духовно-інтелектуальної особистості студентів гуманітарного профілю засобами красномовства // Педагогіка і психологія професійної освіти – Львів, 1998. – №4. – С. 77-86
4. Снелл Ф. Искусство делового общения / Пер. с англ. Стрельникова С. А. – М.: Знание, 1990. – 64 с.

Отримано 28.08.2013 р.